

Kontekst razvoja appellatio u rimskom pravu i rimsko-kanonskom postupku

Dulibić, Cvita

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:892542>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Cvita Dulibić

KONTEKST RAZVOJA *APPELLATIO* U RIMSKOM PRAVU I RIMSKO-KANONSKOM
POSTUPKU

Diplomski rad

Zagreb, 2023.

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Cvita Dulibić

**KONTEKST RAZVOJA *APPELLATIO* U RIMSKOM PRAVU I RIMSKO-
KANONSKOM POSTUPKU**

Diplomski rad

Katedra za rimsko pravo

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Ivan Milotić

Zagreb, 2023.

Ja, Cvita Dulibić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Cvita Dulibić v.r.

SADRŽAJ

I. Uvod.....	1
II. <i>Ordo iudiciorum privatorum</i>	3
II.1. Legisakcijski postupak – opća obilježja	3
II.2. Formularni postupak – opća obilježja	4
II.3. <i>Iudex privatus</i> i dvodijelni sudski postupak u doba <i>ordo iudiciorum privatorum</i>	5
III. Pravna sredstva u <i>ordo iudiciorum privatorum</i>	8
IV. <i>Cognitio extra ordinem</i>	9
IV.1. Opća obilježja	9
IV.2. Organizacija sudstva i sudski proces u <i>cognitio extra ordinem</i>	11
V. <i>Appellatio</i> u ekstraordinarnoj kogniciji	13
VI. <i>Appellatio</i> i sudovanje u rimsko-kanonskom postupku.....	18
VII. <i>Appellatio</i> s osvrtom na suvremeni hrvatski građanski proces.....	20
VIII. Zaključak	24
Popis literature	26
Sažetak.....	27

I. Uvod

Appellatio (lat. *appellare* – hrv. nagovoriti, pozvati, dozvati, prizvati u pomoć¹), tj. institut prizivanja je redovni, suspenzivni, devolutivni, samostalni pravni lijek kojim se omogućavalo stranci nezadovoljnoj konačnom presudom zahtijevanje od sudskog tijela da ponovno sudi u već presuđenoj stvari. *Appellatio* je u rimskoj pravnoj tradiciji, u svojoj biti, zahtjev za ponavljanjem postupka u kojem bi se pred višim sudom iznova utvrđivale sporne činjenice, izvodili dokazi te provodila glavna rasprava. *Appellatio* u doba rimskog prava, konkretno ekstraordinarne kognicije kada se prvi put i pojavljuje, nije podrazumijevao mogućnost višeg suda da na temelju stanja spisa presudi u apelacijskom postupku.

Prema rimskom pravu, ako je rimski građanin smatrao da je magistrat donio nepravilnu ili nezakonitu odluku, mogao je izjaviti *appellatio* (drugim riječima, apelaciju, priziv) protiv takve odluke. U tom pogledu se *appellatio* razlikuje od poimanja žalbe u današnjem smislu – ono je samo zahtjev za ponovnim suđenjem, dakle za ponavljanjem postupka. Važno je naglasiti da je takvo pravo bilo široko postavljeno, ali ne i neograničeno, što će se i obraditi u ovom radu. *Appellatio* je jedan od najvažnijih aspekata rimskog prava te označava temeljno pravno sredstvo kojim se omogućilo preispitivanje odluka magistrata, čime je osiguran viši stupanj pravne zaštite subjektivnih prava rimskih građana i prevencija samovlasnog postupanja sudskog aparata.

Donekle se semantika riječi *appellatio* održala u pravnome govoru do danas. Često se koristi izričaj *izjaviti priziv*, *izjaviti pravni lijek* i sl. Međutim, *izjavljivanje* kao takvo ponajprije odražava prizivanje (apelaciju u izvornom značenju) i predstavlja reminiscenciju na najstarije njezino korištenje, dok će se u kontekstu srednjovjekovnog kanonskog prava nakon 1215. godine podrazumijevati da se žalba i pravni lijekovi *podnose*.

Kako bismo analizirali i razumjeli sam *appellatio*, moramo obraditi i postupke rimskog parničnog prava. Kako su se postupci razvijali, tako se razvijalo sudstvo i sudovanje, a time i sam institut apelacije, pa i nakon postojanja rimske države u doba rimsko-kanonskog postupka. Rimsko parnično pravo poznaje tri vrste redovnih postupaka: i) legisakcijski postupak (od osnivanja Rima do sredine II. st. pr. Kr.), ii) formularni postupak (od sredine II. st. pr. Kr., uveden kao jedini postupak putem *leges Juliae*, pa je zatim zamijenjen ekstraordinarnim postupkom početkom III st. pos. Kr.) te iii) ekstraordinarnu kogniciju (od

¹ A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 34.

početka III. st., produžujući svoje postojanje u Istočnom Rimskom Carstvu i u kanonskom pravu).

U ovom radu osvrnut ćemo se i na sam tijek razvoja parnice i sudačke profesije u Rimu. U početku, u doba *ordo iudiciorum privatorum*, koje se odnosi na legisakcijski i formularni postupak, rimsko pravo je poznavalo „privatno sudovanje“ te su sudci u postupku *apud iudicem* bili „obični“ građani, laici, osobe bez stručne pravničke naobrazbe, koji su bili izabrani od stranaka aktom litiskontestacije. Takvim *iudex privatus* je nedostajalo pravničko znanje te su se u tim situacijama obraćali pravicima za pomoć i pravni savjet. Tek naknadno u postklasičnom dobu, u ekstraordinarnoj kogniciji, dolazi do profesionalizacije sudačke pozicije te sudci postaju upravni, državni službenici, koji su po struci morali biti pravnici. Sukladno tom tijeku zbivanja, razvoju i napretku sudačke pozicije, dolazi i do razvoja pravničke misli u samom sudovanju.

Također, u doba legisakcijskog i formularnog postupka, jedna od glavnih karakteristika građanske parnice je bila njena podjela na dva dijela: i) postupak *in iure* pred magistratom, te ii) postupak *apud iudicem* pred izbranim *iudex privatus*. Rimsko pravo sve do pojave ekstraordinarne kognicije nije poznavalo jednodijelnost sudskog postupka koji se od primitka tužbe sve do donošenja presude provodio pred jednim sudcem, državnim službenikom, kao postupak kakvog poznajemo i danas te koji upravo svoj temelj nalazi u *cognitio extra ordinem*.

Legisakcijski postupak, kao najstariji i najformalniji postupak, te formularni postupak koji se pojavio kao svojevrsan odgovor na strogost i formalnost legisakcijskog postupka, nisu poznavali apelaciju niti ikakav drugi pravni lijek, što je logično uzimajući u obzir samu narav pravosudnog aparata onog vremena. Tek pojavom ekstraordinarnog postupka, koji je u početku postojao paralelno s formularnim postupkom kao izvanredni, a kasnije samostalno kao jedini mogući redovni građanski postupak, prvi put susrećemo *appellatio*.

Pravila postupka ekstraordinarne kognicije su se primjenjivala u Istočnom Rimskom Carstvu i nastavila svoju egzistenciju i u rimsko-kanonskom postupku. Začeci institucionalizacije i profesionalizacije sudačke pozicije započeto tijekom ekstraordinarne kognicije, svoj vrhunac doživljava u doba kanonskog prava, kada pravo poznaje pojmove stalnog suda, stalnih sudaca školovanih obrazovanih pravnika, ustaljenu organiziranu hijerarhiju i jasnu podjelu nadležnosti, te u konačnici, glede apelacije, prava revolucionarna promjena se događa na Četvrtom lateranskom koncilu, održanom 1215. godine, na kojem je došlo do niza korjenitih promjena, ali za nas najvažnije, uvodi se sudačka obveza da uz sebe

obavezno imaju pisara, zapisničara, što dovodi do sada službene obveze vođenja zapisnika tijekom vođenja sudskog postupka. Upravo ta promjena je dovela do najveće revolucije i razvoja *appellatio* te njegove suštinske, pojmovne razlike i sve većeg približavanja današnjem shvaćanju redovnog pravnog lijeka, što do Četvrtog lateranskog koncila nije bio slučaj.

II. *Ordo iudiciorum privatorum*²

II.1. Legisakcijski postupak – opća obilježja

Legisakcijski postupak, kao najstariji postupak koji je postojao prvih stoljeća republike, ujedno je i najstroži i najformalniji postupak rimskog prava. Prema Gaju, naziv postupka potječe od *legis actiones*, što se može tumačiti tako što je njihova primjena bila predviđena kogentnim normama zakona te su same legisakcije bile prilagođene riječima zakona (nepromjenjive kao same zakonske norme)³, što nam ukazuje na osobitu formalnost i krutost takvog uređenja. Osim navedene strogosti i formalnosti, legisakcijski postupak je obilježen načelima neposrednosti, usmenosti, javnosti, uz dominantnu dispozitivnost stranaka i ograničenu ulogu javne vlasti.⁴

Prije svega, važno je za naglasiti kako se rimski građanski postupak nikad nije pokretao po službenoj dužnosti, već isključivo na zahtjev oštećenoga, u skladu s pravilima: *nemo iudex sine actore* i *ne procedat iudex ex officio*. *In ius vocatio*⁵ nije obavljao magistrat ni bilo koji drugi državni službenik, već je to činio sam tužitelj. Tuženik je imao obvezu odazivanja pozivu i prisustvovanja u parnici, međutim ako to ne bi napravio, tužitelju je preostajala mogućnost prisilnog dovođenja tuženika pred sud. Tuženik je mogao samo na jedan način izbjeći ovu obvezu, tako da bi imenovao *vindex*, jamca koji bi umjesto njega sudjelovao u postupku.⁶

Glavno obilježje toga postupka, po čemu i nosi naziv, upravo su legisakcije, usmene, strogo formalne izjave koje su stranke morale izjaviti pred magistratom u postupku *in iure* da

² Termin *ordo iudiciorum privatorum* predstavlja zajednički nazivnik za legisakcijski i formularni postupak te je svrha ovakvog definiranja praktične naravi, da stoji nasuprot kogniciji *extra ordinem*. v na I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „*Cognitio extra ordinem* u rimskom pravu“, u: Pravnici, vol. 40, br. 82, 2006., str. 72.

³ *Actiones quas in usu veteres habuerunt legis actiones appellabantur vel ideo quod legibus proditae erant (...) vel ideo quia ipsarum legum verbis accomodatae erant et ideo immutabiles proinde atque leges observabantur*, v M. Boras, L. Margetić, Rimsko pravo, Rijeka, 1998., str. 41; B. Eisner, M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948., str. 556.

⁴ A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 470.

⁵ Pozivanje pred sud.

⁶ A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 472.

bi se postupak uopće mogao voditi i da bi one uspješno ostvarile svoje pravo na pravnu zaštitu pred sudcem u postupku *apud iudicem*. Stranke su morale poštivati navedene stroge norme glede korištenja točno previđenih riječi, nekad popraćenih gestama, da bi se postupak uopće mogao pokrenuti.⁷ Formalizam i strogost ovakvih odredbi su bile takvih razmjera da stranke, ako ne bi izjavile sve riječi točno propisane zakonskim normama, ne bi zadovoljile formu predviđenu zakonom, a takve greške bi dovodile do potpunog gubitka spora.

Glede postupka *apud iudicem*, kao što je već rečeno, postupak se vodio pred izbranim sudcem, koji bi provodio glavnu raspravu, utvrđivao činjenice, izvodio dokaze i donio konačnu, pravomoćnu presudu. Za razliku od postupka *in iure*, postupak *apud iudicem* je bio slobodniji i fleksibilniji te stranke nisu morale izgovarati zakonom predviđene riječi da bi sudac donio presudu.

II.2. Formularni postupak – opća obilježja

Već u II. st. pr. Kr. javlja se težnja da se kruti, strogi, limitiran nepopustljivim formalizmom, legisakcijski postupak zamijeni s novim, fleksibilnijim uređenjem. Obilježje legisakcijskog postupka u kojem ako stranka ne bi izrekla jednu jedinu riječ, došlo bi do gubitka parnice, nisu odgovarali naprednijim prilikama rimskog društva onog vremena,⁸ što dovodi do uvođenja novog postupka koji je zamijenio legisakcijski, a to je formularni postupak.

Formularni postupak je postojao kao „vanzakonski“⁹ postupak koji je egzistirao paralelno uz legisakcijski, ali se primjenjivao samo u slučaju sporova između ne-Rimljana, u sporovima koje je vodio peregrinski pretor. Najvjerojatnije se tako i formularni postupak postupno razvijao, tako što bi pretor sastavljao kratko pismo, sastavak, imena *formula* (otud potječe i sam naziv postupka) u kojem bi naveo sve relevantne elemente spora, kao što su pravna kvalifikacija spora, činjenice samog spora, ime sudca, tužiteljjev zahtjev, potencijalne prigovore i replike tuženoga te ovlasti koje bi sudac dobio,¹⁰ pa bi navedenu formulu potom dostavio sudcu koji je presuđivao u postupku *apud iudicem*, u skladu s formulom i uputama navedenim u njoj. Zbog jednostavnosti i praktičnosti ovakvog načina vođenja postupka,

⁷ A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 470.

⁸ B. Eisner, M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948., str. 565.

⁹ Ibid., str. 566.

¹⁰ M. Šarac, Z. Lucić, Rimsko privatno pravo, Split, 2011., str. 86.

izobičajila se primjena legisakcijskog postupka te su gradski pretori postupno počeli primjenjivati pravila formularnog postupka¹¹, sve dok se po *lex Aebutia* u III. st. pr. Kr. ne uvodi kao „zakonski“ postupak, ostavljajući građanima na izbor hoće li svoju pravnu zaštitu ostvarivati u legisakcijskom ili formularnom postupku, pa konačno do Augusta koji s *lex Iulia iudiciorum privatorum* ukida legisakcijski postupak i formularni proglašava jedinim, obveznim i redovitim građanskim postupkom.¹² Također, u formularnom postupku vidimo ograničenu javnu vlast glede pozivanja pred sud, pa i ovdje *in ius vocatio* zavisi od volje tužitelja, no imamo razliku glede dovođenja pred sud. Naime, nasilno dovođenje više nije bilo opcija, već se „uobičajilo davanje svečanog obećanja tuženog da će doći pred sud (*vadimonium*)“.¹³

S druge strane, jedna od ključnih promjena kod formularnog postupka u odnosu na legisakcijski jest upravo veća sloboda i fleksibilnost u govoru stranaka u parnici. Stranke su svoje tvrdnje i zahtjeve iznosile u pisanim podnescima, formulama, koje bi sastavljale u postupku *in iure* u kojoj bi navele sve sporne i relevantne navode o činjenicama i zahtjeve, te bi s tom pisanom ispravom išle u postupak *apud iudicem*, pred izbranog sudca kako bi riješio u konkretnoj stvari (*iudex unus*).

I u formularnom postupku imamo ista temeljna načela kao u legisakcijskom postupku, a to su načela neposrednosti, usmenosti, javnosti, stranačka dispozitivnost te načelo slobodne ocjene dokaza.¹⁴

II.3. *Iudex privatus* i dvodijelni sudski postupak u doba *ordo iudiciorum privatorum*

Kao što je već rečeno u prethodnom poglavlju, *ordo iudiciorum privatorum* kao naziv ima teorijsko i praktično značenje, time što predstavlja zajednički nazivnik legisakcijskom i formularnom postupku, naspram ekstraordinarne kognicije koja se u bitnome razlikuje od prethodna dva postupka. Legisakcijski i formularni postupak među sobom broje razlike, ali su suštinski slični jedan drugom, pa tako i što se tiče organizacije sudova, sudovanja i anatomije sudskog postupka.

¹¹ A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 473.

¹² B. Eisner, M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948., str. 566.

¹³ A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 476.

¹⁴ Ibid.

Izbrani sudac (*iudex privatus*) je (sve do pojave ekstraordinarne kognicije) bio građanin pojedinac, laik, osoba koja nije imala stručnu pravničku naobrazbu te bi se po potrebi obraćali pravicima za *consilium*. Takvo uređenje se opravdava tadašnjim rimskim shvaćanjem sloboda rimskih građana koje su bile zaštićene od prekomjernih zadiranja magistratskih ovlasti¹⁵ te su na taj način rimski građani posebnim zakonima imali zaštitu od magistratskog imperija. Po tome navodno i *ordo iudiciorum privatorum* i nosi naziv – u prve dvije faze građanskog postupka imamo takozvano privatno sudovanje – sude izbrani pojedinci Rimljani, a ne školovani pravnici s adekvatnim znanjima i vještinama. Također, rimsko pravo u doba *ordo iudiciorum privatorum* ne poznaje organizaciju, hijerarhiju sudačkog sustava, niti stalno, unaprijed ustrojeno, javno sudstvo previđeno zakonom. Sudovi su se organizirali privremeno, s ciljem donošenja odluka u konkretnom sporu te bi ispunjenjem tog cilja "nestajali". Sudovanje je u *ordo iudiciorum privatorum* u svom pojavnom obliku više nalikovalo arbitraži, nego sudskom procesu kakvog poznajemo danas.

Kriteriji za izbor *iudex privatus* su bili postavljeni negativno, svatko je mogao biti izabran za sudca u postupku osim onih koji su smatrani nesposobnim za obnašanje sudačke dužnosti, a to su: i) *natura*: gluhi, nijemi, slaboumni, mlađi od 18 godina (za Augusta 20 godina), ii) *lege*: žene i robovi, iii) *moribus* : infamni i *personae turpes*.¹⁶ Izuzeti su mogli biti po *lex Iulia iudiciaria* i *pater familias* koji je imao određeni broj djece, mlađi od 20 godina te oni koji su bili u srodstvu s strankom. Također, izuzeti su bili oni koji nisu mogli prisustvovati parnici zbog bolesti, starosti ili iz nekog drugog razloga, primjerice zbog velike udaljenosti.¹⁷ Naknadno ćemo obraditi i sudačku profesiju u vrijeme ekstraordinarne kognicije gdje se očituje jedna od najvažnijih razlika u odnosu na *ordo iudiciorum privatorum* glede preduvjeta postavljenih da bi neka osoba uopće mogla obnašati sudačku dužnost.

Legisakcijski i formularni postupak je bio dvodijelan, tako da se prvi dio postupka vodio pred magistratom (*in iure*), a drugi dio postupka pred izbranim sucem (*apud iudicem*). U postupku *in iure*, stranke su obavezno morale prisustvovati samom postupku, zato što je njihova uloga bila aktivna, dok je s druge strane magistrat samo kontrolirao zakonitost njihova postupanja¹⁸. Tijekom postupka *in iure*, pretor je imao aktivnu ulogu, ali ipak znatno ograničenu: on bi potvrdio akciju te je bilo ključno utvrditi tko su točno stranke postupka te bi

¹⁵ B. Eisner, M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948., str. 596.

¹⁶ A. Egersdorfer, Predavanja o rimskom građanskom postupku, Zagreb, 1919., str. 16.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 472.

one iznijele predmet spora (*causae cognitio*)¹⁹. Stranke bi iznosile činjenice pred magistratom koji bi potom utvrdio koje iznesene činjenice su sporne, a koje nisu. Nadalje, stranke bi u ovom stadiju postupka i predlagale dokaze koji bi se potom izvodili pred sudcem u postupku *apud iudicem*, što su u praksi najčešće bili svjedoci.²⁰ Stranke bi, na kraju postupka *in iure*, pred magistratom pristupale litiskontestaciji.²¹ *Litis contestatio*²² je bio konačni akt prvog dijela postupka, stranački ugovor kojim su stranke utvrđivale pretpostavke spora i imenovala sudca kojem bi ustupile spor²³ da konačno utvrdi činjenice i donese konačnu presudu (*sententia*).²⁴ Činjenica da su stranke pristupile litiskontestaciji je označavala početak tijeka parnice među strankama (litispendencija).²⁵

Glede postupka *apud iudicem*, koji se vodio pred izbranim sudcem, održavala se glavna rasprava gdje su stranke iznosile vlastite tvrdnje, izvodili su se dokazi te je postupak konačno završavao donošenjem presude. Za razliku od postupka *in iure*, u postupku *apud iudicem* nije bilo svečanosti i formalnosti te su stranke mogle slobodno raspravljati pred sudcem bez poštivanja unaprijed predviđenih strogih rečenica ili gesti. Na početku postupka, stranke bi koncizno iznijele predmet spora, nakon čega bi uslijedila rasprava i izvođenje dokaza²⁶ o čemu bi sudac odlučio slobodnom ocjenom dokaza, lišen krutosti i formalnosti načela vezane ocjene dokaza.

Opisana dvodijelnost postupka ukazuje na tu značajnu razliku postupaka u *ordo iudiciorum privatorum* u odnosu na postupak kakvog poznajemo danas. Magistrati su bili ti koji su vodili prvi dio postupka i njihova moć je bila ograničena samo na utvrđivanje spornih činjenica, kognisciranje svih relevantnih činjenica, dok je rješavanje u građanskoj stvari potpuno u rukama *iudex privatus*. Tek u ekstraordinarnoj kogniciji se prvi put susrećemo s „pravim“ sudskim postupkom koji se vodi u jednom dijelu od trenutka podnošenja tužbe, pa

¹⁹ M. Boras, L. Margetić, Rimsko pravo, Rijeka, 1998., str. 473.

²⁰ Ibid.

²¹ A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 556.

²² Lat. *lis* – hrv. parnica, spor; lat. *contestatio* – hrv. utvrđivanje pred svjedocima – naziv ovog stranačkog ugovora potječe od činjenice da se ugovor sklapao pred svjedocima u postupku *in iure*. – v na A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str.194.

²³ Lat. *iudex* (hrv. sudac), u rimskom pravu su do ekstraordinarnog postupka bili građani pojedinci koji bi *ad hoc*, za potrebe konkretne parnice, bili izabrani na funkciju sudca (*iudex unus*), a potom upisani na popis sudaca (*album iudicum*), te bi stranke za svaki pojedinačni spor birale sudca s navedenog popisa, a ako ne bi izvršile izbor, onda bi se sudac birao kockom, v. A. Romac, Rječnik rimskog prava, str. 160.

²⁴ A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 203.

²⁵ M. Boras, L. Margetić, Rimsko pravo, Rijeka, 1998., str. 472.

²⁶ B. Eisner, M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948., str. 556.

sve do donošenja konačne presude, pred osobom, državnim službenikom i prvi put dolazi do profesionalizacije sudske pozicije.

III. Pravna sredstva u *ordo iudiciorum privatorum*

Ni u legisakcijskom ni u formularnom postupku rimsko pravo nije poznavalo *appellatio* niti je predviđalo bilo kakvu drugu mogućnost izjavljivanja redovnog pravnog lijeka. *Sententia* je bila konačna, istinita (*res iudicata pro veritate habetur*), po donošenju je postajala pravomoćna²⁷ i ovršna te strankama nije preostajala mogućnost traženja preinake donesene presudu niti bilo kakvo izražavanje nezadovoljstva donesenom presudom. No, bitno je za napomenuti kako je pravomoćna bila samo ona presuda koja je bila formalno ispravna.²⁸ Ako presuda nije bila formalno ispravna, rimsko pravo je poznavalo fikciju prema kojoj se uzimalo da presuda nikad nije ni postojala, da je kao *negotium nullum*.²⁹ Ono što je tuženom ipak ostajalo na raspolaganju kao mogućnost, jest isticanje ništavosti takve presude u ovršnom postupku (*infinitio iudicati*) i čak podnošenje tužbe na ništavost (*revocatio in duplum*). Ako stranka ne bi uspjela u svom zahtjevu za ništavošću osude, slijedila je sankcija *periculum dupli*.³⁰

Ipak, protiv presuđene stvari bila je predviđena mogućnost korištenja pravnog sredstva povrata u prijašnje stanje (*restitutio in integrum*).³¹ Povrat u prijašnje stanje je bilo izvanredno, pretorsko pravno sredstvo u kojem bi došlo do poništavanja pravnih učinaka nekog pravnog posla, koji bi inače, bez povrata u prijašnje stanje, bio valjan.³² Pretor bi dozvolio povrat u prijašnje stanje na zahtjev stranke za koju bi utvrdio da upravo zbog tog pravnog posla za nju nastupaju štetne posljedice ili je pretrpjela kakav gubitak, no pod

²⁷ Presuda je bila nepromjenjiva (formalna pravomoćnost) i svojim je sadržajem stvarala pravo među strankama (materijalna pravomoćnost). V na: M. Šarac, Z. Lučić, Rimsko privatno pravo, Split, 2011., str. 83.

²⁸ Formalno ispravne presude su bile one presude koje su bile donesene u postupku u kojem nije došlo do formalnih nedostataka.

²⁹ Nepostojeći pravni posao; v na B. Eisner, M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948., str. 585.

³⁰ Izraz *duplum* se upotrebljavao kod velikog broja tužbi gdje se predviđalo izricanje kazne u dvostrukom iznosu vrijednosti predmeta spora (*in duplum*). Tužbe na temelju kojih su izricane kazne u dvostrukom iznosu su nazivane *actiones in duplum*. – v. A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 29., B. Eisner, M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948., str. 585.

³¹ U pravnoj teoriji, upitna je pravna narav instituta povrata u prijašnje stanje. Po mišljenju nekih, povrat u prijašnje stanje se može smatrati pravnim lijekom, zato što mu je svrha stavljanje izvan snage nezakonitih odluka koje su posljedica propuštanja poduzimanja radnje neke od stranaka. Ipak, u građanskopravnoj teoriji prevladava shvaćanje kako je riječ o pravnom sredstvu, a ne o pravnom lijeku te smatraju kako povratu u prijašnje stanje nije cilj preispitivanje zakonitosti donesene odluke, a često nije ni upravljeno protiv sudske odluke, v na S. Triva, M. Dika, Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, 2004., str. 660.

³² A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 308.

uvjetom da su šteta ili gubitak nepravedni i da protiv takva nevaljana pravna posla nije bilo na raspolaganju kakvo drugo pravno sredstvo.³³ Razlozi zbog kojih bi se dozvolio povrat u prijašnje stanje bili su: i) odsustvo stranke (*restitutio propter absentiae*), ii) mladost stranke i njeno neiskustvo (*restitutio propter actatem*), te iii) mane volje: 1) prijevara (*restitutio propter dolum*), 2) prijetnja i strah (*restitutio propter metum*).³⁴ Pretor bi prvo, da bi uopće mogao primijeniti institut povrata u prijašnje stanje, morao ispitati sve relevantne okolnosti slučaja (*causae cognitio*) te bi onda odlučio hoće li ili neće dozvoliti povrat u prijašnje stanje.³⁵

Mogućnost izjavljivanja redovnog pravnog lijeka se tek predviđa u postupku *cognitio extra ordinem*.

IV. *Cognitio extra ordinem*

IV.1. Opća obilježja

Ekstraordinarni, kognicijski postupak, odnosno *cognitio extra ordinem* jest posljednja etapa razvoja rimskog građanskog postupka.³⁶ Kada se prvi put pojavio, kako i sam naziv implicira, *cognitio extra ordinem*³⁷ bio je izvanredni postupak koji je predviđen da se primjenjuje uz pravila formularnog postupka. U početku Principata, pojedine slučajeve su rješavali pretori, visoki činovnici ili car, pa se govorilo da se o takvim slučajevima rješava *extra ordinem iudiciorum privatorum*,³⁸ odnosno izvanredno, mimo redovnog građanskog postupka.

U doba ekstraordinarne kognicije dolazi do širenja vlasti princepsa i do carske diktature, a time i do razvoja carskog prava koje je tijekom vremena i prevladalo nad *ius civile* i *ius honorarium* te su postepeno ukinute sve demokratske institucije poznate u doba *ordo iudiciorum privatorum*.³⁹

³³ B. Eisner, M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948., str. 595.

³⁴ A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 308.

³⁵ Ibid.

³⁶ A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 478.

³⁷ Lat. *cognitio* – hrv. utvrđivanje, ispitivanje, postupak; lat. *extraordinarius* – hrv. izvanredan, neobičan, v. A. Romac, Rječnik rimskog prava, str. 66.

³⁸ A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 478.

³⁹ I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „Cognitio extra ordinem u rimskom pravu“, u: Pravnik, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 76.

U legisakcijskom i formularnom postupku postojala je ograničena pravna zaštita, točnije pružala se pravna zaštita samo u stvarima za koje je bila predviđena *actio*.⁴⁰ Zahtjev koji je bio materijalnopravno opravdan je bio samo onaj zahtjev koji je bio predviđen u *ius civile*.⁴¹ Naime, rimsko pravo do tad nije poznavalo institut tužbe u današnjem smislu kao isključivo procesnopravni institut kojim započinje parnica i kojim se zasniva odnos tužitelja i suda, već kao primarno materijalnopravni institut (također i procesni, ali tek podredno) gdje se pravna zaštita kod ugroze ili povrede subjektivnih prava pružala samo ako je bila predviđena nekom od tužbi.

Do razvoja i širenja ekstraordinarnog postupka dolazi kada je pretor, u okviru vlastitih ovlaštenja, samostalno rješavao u konkretnim stvarima u kojima u *ius civile* nije bila predviđena pravna zaštita za stranke u regularnom, formularnom postupku. To su bili iznimni slučajevi, primjerice: i) slučajevi zaštite posjeda (*interdicta*⁴²), ii) *stipulationes praetoriae*,⁴³ *missio in possessionem*⁴⁴ te iii) povrat u prijašnje stanje (*restitutio in integrum*).

U osobi pretora su se tad objedinile dvije procesne uloge: i) spoznavanje činjenica (*cognoscere*) u situacijama kad pravna zaštita nije bila predviđena normama civilnog prava te ii) donošenje odluke u konkretnom sporu (*ius dicere*).⁴⁵ Takva nova uloga pretora predstavlja novi pojam *iudex*, različit od onog iz doba legisakcijskog i formularnog postupka.⁴⁶

Dolazi do ukidanja prethodnih formalizama te veće slobode i fleksibilnosti samog postupka. U ekstraordinarnoj kogniciji, nasuprot *ordo iudiciorum privatorum*, stranke i sudski

⁴⁰ U legisakcijskom i formularnom postupku, *actio* je predstavljala djelovanje stranaka pred pretorom u postupku *in iure* koje je sklopio aktom litiskontestacije, tužba nije imala poveznice s današnjim pojmom tužbe u suvremenom građanskom pravu, v. A. Romac, Rječnik rimskog prava, str. 6.

⁴¹ M. Boras, L. Margetić, Rimsko pravo, Rijeka, 1998., str. 18.

⁴² Interdikti su bili nalozi magistrata s imperijem kojim bi magistrat naredio stranci kakvo postupanje (restitutorni i ekshibitorni interdikti) ili zabranu kakva djelovanja/postupanja (prohibitorni interdikti). Svrha postojanja interdikta jest u očuvanju javnog reda i mira, zato su se interdikti načelno i donosili u javnom interesu te je svatko mogao zahtijevati izdavanje interdikta, a mogli su se izdavati i za privatne interese na zahtjev stranke. V na B. Eisner, M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948., str. 592.

⁴³ *Stipulatio praetoria* (lat. *stipulatio* – hrv. zadana vjera, obećanje, svečano zaključen ugovor) su stipulacije koje čije sklapanje su naređivali pretori, najčešće iz razloga da se osigura redoviti tok postupka *in iure*, neko željeno ponašanje stranke ili da osigura neku stranku od opasnosti ili štete koja joj prijeti, v na A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 337.

⁴⁴ *Missio in possessionem* je bila ovlast magistrata da u konkretnim, ediktom predviđenim situacijama ovlasti neku osobu da uđe u posjed bilo čitave protivnikove imovine (*missio in bona*) ili samo nekih predmeta imovinske mase (*missio in rem*). Na taj način bi pretor vršio prisilu na stranku i pružao zaštitu vjerovnicima, v na B. Eisner, M. Horvat, Rimsko pravo, Zagreb, 1948., str. 595.

⁴⁵ I. Milotić, Profesionalizacija sudaca i njihove kvalitete za *ius dicere* u rimsko-kanonskom procesu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LXIII, str. 184.

⁴⁶ Ibid.

organi su imali veću slobodu u postupanju u samom postupku. Dominantno je načelo usmenosti, gdje su stranke mogle slobodno raspravljati pred magistratom.⁴⁷

Upravo ovakvo fleksibilnije, jednostavnije, manje formalističko uređenje dovodi do toga da se postupno izobičajila primjena pravila formularnog postupka, pa tako do III. st. pr. Kr. kad je ekstraordinarna kognicija postala jedini, redovni građanski postupak u rimskom pravu, ali je unatoč toj promjeni, originalni naziv zadržan.⁴⁸

IV.2. Organizacija sudstva i sudski proces u *cognitio extra ordinem*

U ekstraordinarnoj kogniciji, u doba apsolutne monarhije, nestaje navedeno ograničenje magistratskog *imperium* i dolazi do neograničenih ovlasti magistrata prema rimskim građanima. Dolazi do korjenitih promjena u odnosu na prethodna prva dva postupka: u prvom redu, ukida se dvodioba postupka na postupak *in iure* i postupak *apud iudicem*, pa sada rimski postupak postaje jedinstven, jednodijelan, koji je u sebi uključivao prethodno ispitivanje svih pretpostavki za spor i donošenje presude, uključujući njeno izvršenje.⁴⁹ U začecima ekstraordinarne kognicije, kada se primjenjivala kao izvanredni postupak, postupak su provodili oni magistrati koji su obnašali dužnost kognisciranja u postupku *in iure* u formularnom postupku, no postupno jačanjem carske vlasti, car je delegirajući svoje sudbene ovlasti stvarao nove organe vlasti, tako da se može kazati kako je u tom periodu postojao paralelizam organa i postupaka, gdje je strankama "prepuštena mogućnost izbora procesnog puta".⁵⁰ Postupno je došlo do ukidanja starih magistratura (zadržavajući stare nazive) te je došlo do potpune prevage carskih organa.⁵¹

U ekstraordinarnoj kogniciji, magistrati sudjeluju u čitavom postupku, od trenutka podnošenja tužbe do donošenja presude.⁵² Vodili su postupak i donosili presude, osim ako bi imenovali zamjenika odnosno pomoćnika (*iudex pedaneus*),⁵³ koji su svoju dužnost obnašali

⁴⁷ I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „Cognitio extra ordinem u rimskom pravu“, u: *Pravnik*, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 80.

⁴⁸ A. Romac, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1998., str. 478.

⁴⁹ A. Romac, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1998., str. 466.

⁵⁰ I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „Cognitio extra ordinem u rimskom pravu“, u: *Pravnik*, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 77.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² B. Eisner, M. Horvat, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948., str. 596.

⁵³ *Ibid.*

uz uputu magistrata. Stranke više nisu imale pravo imenovanja sudca nadležnog za rješavanje u sporu te je došlo i do ukidanja formula.

Usporedo s ukidanjem dvodijelnosti postupka, *iudex privatus*, sudac laik bez pravničkog obrazovanja iz *ordo iudiciorum privatorum* potpuno iščezava te je sudovanje prešlo u nadležnost carskih činovnika (organa uprave). Sudci više nisu bili građani, izabrani od stranaka u sporu, već pravnici, državni službenici, koji su bili podređeni caru i morali strogo primjenjivati pravo.⁵⁴ Ovakve promjene dovode do začetka profesionalizacije sudačke pozicije i institucionalizacije sudstva, čije je ustrojstvo u potpunosti odgovaralo tadašnjem sistemu državne uprave⁵⁵ i dovode do prelaska rimskog procesa iz privatnog prava u javno pravo.⁵⁶

Redovni sudci u rimskom pravu su bili *praefectus Urbi* koji su sudili samostalno ili bi imenovali niže suce (*iudices minores*), a u provincijama carski namjesnici (*praeses*).⁵⁷ *Praeses* ili *rector* su bili upravitelji provincija, koji su sudili na stalnim sjedištima, nerijetko uz pomoć *consilium*. Oni su bili redovni suci za sve sporove u jednoj provinciji, no kad su zbog povećanja obujma posla postali preopterećeni, samo su sudili u sporovima veće vrijednosti (*causa maiores*), a za sporove manje vrijednosti (*causae minoris*) bili su nadležni lokalni suci. Svakom državnom službeniku bili su predviđeni niži, izvršni organi - *assessore*s koji su im pomagali u radu. Za odluke navedenih nositelja sudbene vlasti bilo je mjesta izjavljivanju *appellatio*.

Daljnji nositelji sudbene vlasti bili su car i od cara delegirani *praefectus praetorio*, a umjesto njega *vicarii* u sudovima dijaceza. Car i *praefectus praetorio* su bili vrhovni sudci koji su mogli rješavati sve sporove s područja carstva, kako u prvom stupnju, tako i u postupku povodom izjavljene *appellatio*.⁵⁸ Car je ipak osobno sudio tek iznimno i to u apelacijskom postupku, savjetujući se s pravnicima koji su bili okupljeni u njegovom *consilium*, ali je sam često davao svoja pravna mišljenja (*rescriptiones*).⁵⁹ Protiv odluka cara i

⁵⁴ I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „Cognitio extra ordinem u rimskom pravu“, u: Pravnik, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 77.

⁵⁵ Postavlja se pitanje naravi sudske zaštite onog doba, koje je više nalikovalo administrativnoj, čak policijskoj pravnoj zaštiti nego li sudskoj. V. na I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „Cognitio extra ordinem u rimskom pravu“, u: Pravnik, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 77., A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 466.

⁵⁶ I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „Cognitio extra ordinem u rimskom pravu“, u: Pravnik, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 76.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid., str. 77.

praefecti praetorio nije bilo mogućnosti izjavljivanja redovnog pravnog lijeka te su njihove odluke po donošenju bile pravomoćne.

Što se tiče donošenja presude (*sententia*), morale su biti donesene u pisanom obliku, izricale su se u ime države preko državnih organa te javno objavljivane najčešće u uredu sudca⁶⁰. No, vremenom su pripadnici kršćanstva svoje međusobne, privatne sporove počeli iznositi pred crkvenim vlastima, u prvom redu episkopima, te ova vrsta crkvenog sudstva označava začetak crkvene jurisdikcije.⁶¹

V. *Appellatio* u ekstraordinarnoj kogniciji

Nedostatak formalne, ustaljene organizacije sudske vlasti, postojanje privatnog sudovanja koje je bilo sličnije prigodnoj *ad hoc* arbitraži nego klasičnom sudskom procesu, koje bi se organiziralo za već nastali spor bez unaprijed predviđenih sudskih institucija i hijerarhije, rezultirali su time da postupci u *ordo iudiciorum privatorum* nisu poznavali nikakav institut redovnog pravnog lijeka. Sudovi su se organizirali privremeno te bi donošenjem odluka ispunili svoju svrhu i nakon toga prestali postojati. Takav slijed događaja je sasvim razumljiv i opravdan; budući da nije postojala institucionalizirana struktura sudačke vlasti, nije postojao ni unaprijed predviđeni drugostupanjski sud kome su se nezadovoljne stranke i drugi ovlaštenici mogli obratiti povodom izjavljenog pravnog lijeka. Rimski državljani su, prihvaćajući biti dijelom postupka, preuzimali rizik da će *iudex privatus* donijeti po njih nepovoljnu, nepravilnu ili nezakonitu sudsku odluku te nisu imali mogućnost dodatne zaštite svojih subjektivnih prava u slučaju samovlasnog postupanja sudskih organa ili jednostavno greške istih. Pravo na izjavljivanje pravnog lijeka se smatra jednim od najznačajnijih i najvažnijih načina kako zaštite općih javnih interesa društva, tako i vlastitih subjektivnih interesa stranaka, ali i svih ostalih osoba kojih se sudske odluke tiču.⁶²

Tijekom *cognitio extra ordinem*, dolazi do supstancijalnih i korjenitih promjena u organizaciji sustava sudske vlasti te prvi put imamo organizirani i normirani prvostupanjski i drugostupanjski sud, što je omogućilo postojanje *appellatio*, kojeg ekstraordinarna kognicija i prva uvodi, najizglednije s *lege Iulia iudiciaria*,⁶³ kao jedini mogući redovni pravni lijek protiv odluka sudskih organa. Do tad je rimski građanski postupak poznavao intercesiju

⁶⁰ Ibid., str. 480.

⁶¹ B. Blagojević, Građanski postupak u rimskom pravu, Beograd, 1959., str. 51.

⁶² S. Triva, M. Dika, Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, 2004., str. 658.

⁶³ A. Egersdorfer, Predavanja o rimskom građanskom postupku, Zagreb, 1919., str. 102.

magistrata,⁶⁴ ali nije postojala obveza da viši sud uopće odlučuje o intercesiji te je intercesija bila isključivo kasacijske naravi (ne i revizijske),⁶⁵ pa se iz tih razloga ne smatra „pravim“ pravnim lijekom.⁶⁶ *Appellatio* je doživio svoje razvojne faze te je u početku bio dosta široko postavljen, uz pojedina iznimna ograničenja.

Pravo na izjavljivanje *appellatio* imala je ona stranka koja je smatrala da je presudom došlo do povrede nekog njezinoga prava, dakle ona stranka koja je imala za to pravni interes.⁶⁷ Pravo na izjavljivanje *appellatio* imali su i zastupnik stranke, katkad i poslovođa bez naloga (*negotiorum gestor*), kao i svaka treća osoba koja je također smatrala da je donesenom presudom došlo do povrede nekog njenog prava (npr. umješač koji se mogao umiješati u parnicu izjavljivanjem *appellatio*).⁶⁸ S druge strane, ako bi bilo tužitelj, bilo tuženik, izostali s parnice, sudac je mogao nakon tri odgađanja provesti postupak do kraja i donijeti presudu unatoč njihovom odsustvu. Ona stranka koja se nije pojavila na raspravi bi time izgubila svoje pravo na izjavljivanje *appellatio* te je takva presuda odmah postajala ovršna (*contumax non appellat*)⁶⁹, osim ako je za njen izostanak postojao opravdan razlog.⁷⁰

Izjavljivanje *appellatio* je bilo moguće protiv svake donesene presude, pa i međupresude, osim presuda donesenih od *praefecti praetorio*⁷¹ i cara.⁷² Odluke *praefecti praetorio* su bile izuzete od mogućnosti izjavljivanja pravnog lijeka i bilo kakvog drugog preispitivanja njihove zakonitosti i pravilnosti. Također, *appellatio* je bio dozvoljen i protiv

⁶⁴ Lat. *Intercessio* (hrv. jamčenje, suprotstavljanje) u javnom pravu označava akt suprotstavljanja odluci magistrata, kolege u službi ili pučkog tribuna. Posljedica takvog osnovanog suprotstavljanja je ništavost presude. V na A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 153.; A. Egersdorfer, Predavanja o rimskom građanskom postupku, Zagreb, 1919., str. 102.

⁶⁵ Kasacijsko ovlaštenje je ovlaštenje instancijskog, višeg suda da vrati nepravilno ili nezakonitu odluku na ponovno odlučivanje, a revizijsko ovlaštenje uz tu mogućnost, obuhvaća i mogućnost višeg suda da sam preinači odluku.

⁶⁶ A. Egersdorfer, Predavanja o rimskom građanskom postupku, Zagreb, 1919., str. 102.

⁶⁷ I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „Cognitio extra ordinem u rimskom pravu“, u: Pravnik, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 84.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ M. Šarac, Z. Lucić, Rimsko privatno pravo, Split, 2011., str. 89.

⁷⁰ I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „Cognitio extra ordinem u rimskom pravu“, u: Pravnik, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 80.

⁷¹ *Praefecti praetorio* su po rangui bili najviši službenici, neposredni carevi delegati i njegovi zamjenici (*vice principis*) koji su imali široke ovlasti i činili su najviši upravni organ na svom području. Odlučivali su u slučajevima kada je bila podnesena *appellatio* protiv presuda i ostalih odluka provincijskih namjernika. Odluka *praefecti praetorio* je bila konačna i pravomoćna., v A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1998., str. 51., B. Blagojević, Građanski postupak u rimskom pravu, Beograd, 1955., str. 58.

⁷² B. Blagojević, Građanski postupak u rimskom pravu, Beograd, 1955., str. 58.

drugih odluka suda, ne samo presuda.⁷³ Priziv se izjavljivao onom magistratu koji je bio imenovan od sudca, pa potom na *praefectus Urbi* u Rimu, a u pokrajinama na posebnog po caru imenovanog konzula, pa sve do samog cara.⁷⁴

Što se tiče ograničenja broja izjavljenih *appellatio*, ispočetka se moglo prizivati neograničeni broj puta te je tako je bilo sve do cara Justinijana, koji naposljetku uvodi jedno bitno ograničenje; svaka je stranka u jednoj stvari mogla sukcesivno izjaviti dva puta *appellatio* na više organe.⁷⁵

Glede načina izjavljivanja *appellatio*, ono se moglo izjaviti i usmeno pred nadležnim organom (no, uz obveznu pismenu zabilješku *apud acta*⁷⁶) i pismeno nakon izrečene presude (*libellum appellatorum*⁷⁷). Rok za izjavljivanje *appellatio* sudcu *a quo* bio je 1 dan nakon što bi presuda bilo objavljena za stranke, odnosno dva dana za druge ovlaštenike.⁷⁸ Potrebni minimum za uspješno izjavljenu apelaciju su bili ime osobe koja izjavljuje apelaciju, ime suprotstavljene stranke te naznaka presude koja se apelacijom pobija.⁷⁹

Beneficium novorum je bio dozvoljen, dakle nove činjenice i novi dokazi mogli su se isticati i tijekom drugostupanjskog postupka, ali nije bilo dozvoljeno postavljanje novih zahtjeva mimo onih predviđenih u samoj tužbi.⁸⁰ Izjavljivanje *appellatio* nije bilo dozvoljeno ako je već bio započet ovršni postupak.⁸¹

Appellatio se izjavljivao *iudex a quo*, dakle onom organu koji je donio odluku u prvom stupnju. Drugim riječima, vrijedilo je pravilo *interponi appellatio debet coram iudice, a quo sententia prolata est*.⁸² *Iudex a quo* je potom morao *appellatio* dostaviti višem, nadležnom organu, *ad quem*, zajedno sa svojim obrazloženim mišljenjem (*relatio*). Ako prvostupanjski sudac ne bi postupio kako je navedeno, bio bi strogo kažnjen.⁸³

⁷³ A. Egersdorfer, Predavanja o rimskom građanskom postupku, Zagreb, 1919., str. 102.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „Cognitio extra ordinem u rimskom pravu“, u: Pravnik, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 84.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid.

⁸² Žalbu treba podnijeti sudu (sucu) koji je donio presudu (odnosno prvostupanjskom sudu), v. A. Romac, Latinske pravne izreke, Zagreb, 1982., str. 48.

⁸³ B. Blagojević, Građanski postupak u rimskom pravu, Beograd, 1959., str 59.

Po primitku izjavljenog *appellatio*, prvostupanjski sudac bi prvenstveno provjeravao formalne pretpostavke o dopuštenosti izjavljivanja *appellatio* te je li očito neosnovan i ima li stranka koja izjavljuje *appellatio* namjeru da primjerice odugovlači postupak.⁸⁴ Ukoliko bi *iudex a quo* ocijenio *appellatio* nedopuštenim, bila je predviđena mogućnost izjavljivanja *appellatio* i na takvu sučevu odluku.⁸⁵

U situaciji kada bi prvostupanjski sudac *appellatio* ocijenio dopuštenim, prosljedio bi ga drugostupanjskom sudcu na konačno odlučivanje o njegovoj osnovanosti. Sudac *ad quem* bi ponovno provodio usmenu raspravu, cijeli predmet bi se raspravljao iznova, bez obzira na navode koji bi bili izneseni pred prvim stupnjem.⁸⁶ Dakle, *appellatio* je u svojoj srži bio zahtjev za ponavljanjem postupka, nakon čega bi sudac *ad quem* donio presudu. Što se tiče apelacijskog postupka u kojem je rješavao car, u doba Konstantina se nije provodila ponovna rasprava, već bi sudac prvostupanjskog suda sastavio izvještaj o parnici, a stranke bi pisanim putem iznijele potencijalne prigovore koji bi svi bili dostavljeni caru te bi on temeljem stanja u izvještaju pravomoćno presudio.⁸⁷ Tu vidimo svojevrsan začetak instituta zapisnika i presuđivanja višeg stupnja na temelju stanja spisa, no budući da se radi o sporovima koji su bili dostavljeni caru, jasno je da se ovdje ne radi ni o kakvom redovnom tijeku stvari, budući da su takve situacije bile iznimne te sigurno ne nešto što bi se moglo smatrati pravilom ili čestom pojavom.

Sudac je mogao potvrditi odluku prvostupanjskog suca ili preinačiti ako bi *appellatio* ocijenio osnovanim. Ako bi sudac preinačio i donio sadržajno različitu presudu, ona bi zamijenila onu donesenu u prvom stupnju.⁸⁸ Stranka koja bi u postupku povodom izjavljene *appellatio* izgubila, bila je ona stranka koja je u konačnici snosila troškove tog postupka, pa i procesnu kaznu.⁸⁹

Razumije se, postojala je i mogućnost izjavljivanja neosnovanih *appellatio*, zbog čega su bile predviđene sankcije kako bi se preveniralo nepotrebno odugovlačenje postupka.⁹⁰ U vrijeme cara Konstantina, uvodi se odredba prema kojoj bi stranka kojoj bi priziv bio odbijen

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ A. Egersdorfer, Predavanja o rimskom građanskom postupku, Zagreb, 1919., str. 102.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ I. Jaramaz Reskušić, T. Medančić, „Cognitio extra ordinem u rimskom pravu“, u: Pravnik, Vol. 40, br. 82, 2006., str. 84.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid.

kao neosnovan bila osuđena na izrazito stroge sankcije: dvije godine progonstva i na konfiskaciju polovine imovine, ako je imućna; ili na dvije godine prisilnog rada u rudnicima, ako je siromašna.⁹¹ Za vrijeme Justinijana dolazi do ublažavanja ovakvih drakonskih posljedica izjavljivanja neosnovanog priziva, ali i dalje ostavljajući nadležnom organu mogućnost da za svaki slučaj *in concreto* odluči na koji način će biti kažnjena ta stranka.

Glede učinka izjavljenog priziva, u pravilu je imao suspenzivan učinak, što vidimo iz pravila: *omnis appellatio est in suspensivo, nisi aliud in iure expresse caveatur*.⁹²

Viši sud je mogao odlučivati o odluci nižeg suda i mimo izjavljivanja *appellatio*. Naime, i nakon provedenog postupka, ako bi prvostupanjski sudac bio u nedoumici kako presuditi u konkretnoj stvari zbog dvojbe kako određenu pravnu normu primijeniti ili u situacijama postojanja pravnih praznina, sudac pred kojim se vodio postupak u prvom stupnju je imao na raspolaganju mogućnost obraćanja višem sudcu tražeći njegovu *consultatio*.⁹³ Takva molba se mogla u početku izjaviti prije donošenja presude (*consultatio ante sententiam*), a kasnije se molba sve više mogla izjavljivati i tijekom rješavanja u drugostupanjskom postupku (*appellatio more consultationis*),⁹⁴ dakle u povodu izjavljenog *appellatio*. Niži sud bi višem sudu dostavio podroban i opširan izvještaj o stanju spora (*relatio*), uključujući primjedbe i prigovore stranaka tom izvještaju (*libelli refutatorii*).⁹⁵ Car je mogao presuditi u konkretnom sporu (*per rescriptum*), a njegova je odluka bila konačna i apsolutna.⁹⁶

Rimski građani su radi zaštite vlastitih subjektivnih prava u procesu imali na raspolaganju još dva pravna sredstva. *Querella* i *in duplum revocatio*⁹⁷ su pravna sredstva kojima se pružala mogućnost pobijanja presude isticanjem njene ništetnosti. *In duplum*

⁹¹ Ibid.

⁹² Svaka žalba odgađa izvršenje odluke ako pravnim propisom nije nešto drugo izričito predviđeno, v A. Romac, Latinske pravne izreke, Zagreb, 19, str. 49.

⁹³ *Consultatio* (lat. savjetovanje, pitanje za mišljenje) označava molbu nižeg suda upućenog višem sudu u kojem niži sud traži od višeg uputu kako primijeniti određenu pravnu normu. – A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 76.

⁹⁴ Ibid, str. 81.

⁹⁵ V. Radovčić, Građanski proces u režimu općeg (recipiranog rimskog) prava, Zbornik Pravnog fakulteta, vol. 37, br. 5-6, 1987., str. 667.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Lat. *revocatio* (od *revocare* – hrv. opozvati, povući) jest jednostrani akt kojim se neko raspolaganje opozivalo. Moglo se opozvati darovanje (*revocatio donationis*), zaključeni ugovor (*revocatio mandati*), oslobađanje roba (*revocatio in servitute*) itd. Svrha instituta revokacije je bila uspostavljanje stanja kakvo je bilo prije nego li je sporni pravni posao sklopljen, *in duplum* – drugim riječima, *alterum tantum* – još jednom toliko, v A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 31. i str. 308.

revocatio je prigovor koji je stranka mogla izjaviti nakon podnesene *actio iudicati*⁹⁸ od suprotstavljene strane i zahtijevati utvrđenje ništetnosti donesene presude. Ako osoba koja je izjavila *in duplum revocatio* ne bi uspjela u svom zahtjevu, ona bi bila kažnjena u dvostrukoj vrijednosti predmeta spora. Nadalje, *querella* je također zahtjev za utvrđenjem ništetnosti donesene presude, no u formi tužbe⁹⁹ te i u ovom slučaju imamo sankciju u dvostrukoj vrijednosti za osobu koja bi izjavila *querella*, a ne bi uspjela u svom zahtjevu. Justinijanovo pravo više nije poznavalo institut *in duplum revocatio*, već samo *querella* koja je od tada bila jedino predviđeno pravno sredstvo protiv ništetnih sudskih odluka.¹⁰⁰

VI. *Appellatio* i sudovanje u rimsko-kanonskom postupku

Ekstraordinarna kognicija, kao posljednji stadij razvitka rimskog postupka, prikazuje najviši stupanj razvoja procesnog prava u ono doba, toliko da je nadživjela i samu propast Rimskog carstva te su se pravila postupka nastavila primjenjivati i u rimsko-kanonskom pravu. Kada se govori o pojmu Zapada¹⁰¹ i pravnim temeljima na kojima Zapad počiva, pa tako i hrvatski suvremeni pravni sustav, katkad se pogrešno smatra da se temelji isključivo na rimskom pravu. Rimsko pravo je postavilo čvrste temelje (uz utjecaj i grčkog prava), dok je konačna nadgradnja upravo uspješno provedena u rimsko-kanonskom pravu.¹⁰² Temelji zapadnog prava su *ius civile* i ono duhovno, božansko (*divinus*) gdje dolazi do primjene kanonskog prava (*ius canonicum*).¹⁰³ Civilno pravo, koje se smatralo jedinim ispravnim za rješavanje pravnih pitanja, zajedno s *ius canonicum* čini pojam rimsko-kanonskog prava.¹⁰⁴

Rimsko-kanonski postupak se izgradio na temeljima rimske ekstraordinarne kognicije, a to se, između ostalog, odnosi na jednodijelnost sudskog postupka, *appellatio*, sve njegove

⁹⁸ *Actio iudicati* (lat. *actio* – hrv. tužba; lat. *iudicatum* – hrv. ono što je presuđeno) tužba kojom je stranka mogla tražiti prisilno izvršenje obveze (ovrhu) u slučajevima kad dužnik po dospijeću nije ispunio svoju obvezu. V A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 11.

⁹⁹ A. Egersdorfer, Predavanja o rimskom građanskom postupku, Zagreb, 1919., str. 103.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Zapad se ne odnosi isključivo na geografsku odrednicu, već i na kulturu, pravno naslijeđe i sve ono što Zapad unatoč različitostima i partikularnostima, čvrsto i nedjeljivo vezuje kao zajednički pojam. v na Jaramaz Reskušić, I., Erent-Sunko, Z., Milotić, I., Marelja, M., Obadić, I., Javorić Barić, D., Sadrić, T., Grčko-rimsko i kanonsko pravo / Temelji pravne kulture zapada, Pazin, 2020., str. 5.

¹⁰² Ibid, str. 6.

¹⁰³ *Ius canonicum* se razvijalo izdavanjem papinskih dekretala zbog čega se kanonsko pravo još naziva i dekretalnim pravom, v na Ibid, str. 8.

¹⁰⁴ Ibid.

karakteristike te na položaj i funkciju sudaca,¹⁰⁵ gdje također primjećujemo da je za položaj sudca potrebno ispunjenje nekoliko preduvjeta i kvaliteta. I ovdje su u osobi *iudex* obuhvaćeni *ius cognoscere* i *ius dicere*, što je bitna razlika s obzirom na uređenje klasičnog i pretorskog doba.¹⁰⁶ No, što se tiče obrazovanja sudaca, postavljaju se viši kriteriji prilikom njihova imenovanja te se zahtijevao viši stupanj pravničke naobrazbe kako bi uspješno presuđivao u kompleksnim i zahtjevnim pravnim pitanjima.¹⁰⁷ *Iudex* je i u rimsko-kanonskom postupku profesionalni, stalni državni službenik, on je dio visoko birokratiziranoga pravosudnog sustava, obrazovan i donosi sudske odluke primjenjujući pravo i vlastito pravničko znanje.¹⁰⁸

Rimsko-kanonski postupak je poznao najavu izjavljivanja *appellatio*. Stranka koja je htjela izjaviti apelaciju, prvo je morala najaviti korištenje te mogućnosti, što je podrazumijevalo obvezu suda da svaku presudu iscrpno obrazloži navođenjem svih relevantnih činjenica na kojima se temelji presuda.¹⁰⁹ Postojalo je ograničenje izjavljivanja *appellatio*; okrivljenici nisu smjeli izjavljivati priziv bez valjanog razloga prije izricanja presude; ako bi tako napravili, snosili bi parnične troškove.¹¹⁰

Appellatio je i u rimsko-kanonskom procesu bio zahtjev za ponovnim suđenjem, što znači da nije postojala mogućnost drugostupanjskog suda da preinači presudu bez ponovnog vođenja postupka, ponovnog raspravljanja o spornim činjenicama te ponovnog izvođenja dokaza. Navedena obilježja rimsko-kanonskog *appellatio* su u početku u potpunosti odgovarali onom *apellatio* iz doba Rima. Takvo uređenje je bilo sve do Četvrtog lateranskog koncila, održanog 1215. godine u Rimu, kada se donosi niz zakona i odluka koji su morali biti inkorporirani u kanonsko pravo.¹¹¹ Četvrti lateranski koncil se smatra najvećim i najutjecajnijim saborom okupljenim pod papinskim vodstvom prije kraja četrnaestog stoljeća i označava vrhunac djelovanja pape Inocenta III. (1198.–1216.), jednog od najznamenitijih i najuspješnih papa srednjeg vijeka te je predstavljao njegovu odlučnost u osiguravanju učinkovitih mehanizama za provođenje reformi.¹¹² Istodobno, to je označilo vrhunac

¹⁰⁵ I. Milotić, Profesionalizacija sudaca i njihove kvalitete za *Ius dicere* u rimsko-kanonskom procesu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LXIII – 2020., str. 185.

¹⁰⁶ Ibid, str. 184.

¹⁰⁷ Ibid, str. 189.

¹⁰⁸ Ibid., 184.

¹⁰⁹ Ibid., 194.

¹¹⁰ W. Hartmann, K. Pennington, The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234, The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 2008., str. 349.

¹¹¹ Ibid., str. 314.

¹¹² Ibid, 341.

zakonodavne i pravne evolucije koja se odvijala od Prvog lateranskog koncila, kombinirajući *ius antiquum* s novijim dekretalnim pravom.¹¹³ Papa Innocent III je proglasio sedamdeset i jedan kanon koji se doticao svih aspekata crkvenog života,¹¹⁴ a jedan od najznačajnijih jest kanon br. 38. (*Quoniam contra falsam*), kojim se prvi put nameće sudcima opća obveza vođenja zapisnika glede svih poduzetih parničnih radnji u postupku.¹¹⁵ Odredbe donesene navedenim kanonom su bile univerzalne naravi, u čemu se ogleda važnost ovakvih promjena. Nastavno na navedeno, 1216. godine Innocent III. izdaje dekretal kojim je nametnuta dužnost sudcima da u sudskom postupku obavezno moraju imati pisara, odnosno zapisničara koji moraju voditi i čuvati zapisnik.¹¹⁶ Na taj način je uspostavljena služba kleričkog bilježništva i uveden je sudski pisar kao „stalni sudski službenik“¹¹⁷ koji je bio zadužen za vođenje zapisnika, njegovo čuvanje u crkvenim sudovima i evidentiranje svih parničnih radnji poduzetih u postupku, kako od stranaka, tako i od suda, te svih drugih radnji poduzetih od suda.¹¹⁸ Upravo ovakve revolucionarne reforme transformiraju *appellatio* u pravni lijek koji je opće dostupan te dovode do suštinske promjene samog instituta – kroz ovako nametnutu obvezu suda, dolazi do omogućavanja presuđivanja temeljem stanja spisa na drugom stupnju. Više nije bilo potrebe da se iznova provodi čitava glavna rasprava uz ponovno utvrđivanje spornih činjenica i izvođenje dokaza, već je u apelacijskom postupku sud mogao presuđivati posredno, ocjenjujući navode o činjenicama i dokaznu snagu već izvedenih dokaza pred prvostupanjskim sudom. U tom trenutku se može reći kako *appellatio* mijenja svoj sadržaj, svoju bit i pojavni oblik iz jednog instituta u drugi, suvremeni institut.

VII. *Appellatio* s osvrtnom na suvremeni hrvatski građanski proces

Ekstraordinarna kognicija postavila je temelje suvremenom građanskom postupku. Postupak započinje dostavljanjem tužbe sudu, kada se i zasniva dvostrani odnos između tužitelja i sudca, litispendencija počinje teći od trenutka tuženikova odgovora na tužbu,

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ I. Milotić, Profesionalizacija sudaca i njihove kvalitete za *Ius dicere* u rimsko-kanonskom procesu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LXIII – 2020., str. 188.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Ibid.

postupak je jednodijelan te se od početka do donošenja i izricanja presude odvija pred istim sudcem ili sudskim vijećem, koji su formalno obrazovani pravnici. Pozitivno građansko procesno pravo poznaje redovne pravne lijekove: žalbu i prigovor protiv platnog naloga i izvanredne pravne lijekove: zahtjev za ponavljanjem postupka i reviziju.

Appellatio je, do 1215. godine, u svojoj esenciji bio prijedlog za ponavljanjem postupka. Tu je u prvom redu vidljiva bitna razlika navedenih instituta; apelacija je redovni, i to jedini redovni pravni lijek rimskog prava, dok je prijedlog za ponavljanjem postupka danas izvanredni pravni lijek kojim se napada pravomoćna sudska odluka, koji se može izjaviti bez obzira je li prethodno podnesena žalba (za razliku od revizije gdje se prethodno moraju iscrpiti redovni pravni lijekovi). Budući da je riječ o izvanrednom pravnom lijeku, opravdano je da su razlozi za izjavljivanje prijedloga za ponavljanje postupka ograničeni. Presuda odnosno rješenje koji se napadaju su pravomoćni, što znači da je već došlo do zasnivanja novih pravnih odnosa¹¹⁹ i do nastupanja čitavog niza pravnih posljedica, pa je racionalno da se ovakav pravni lijek dopušta samo u zakonom taksativno predviđenim situacijama, gdje vidimo značajnu razliku u odnosu na pravo na izjavljivanje *appellatio* koje je, posebno u početku, bilo postavljeno dosta široko. Jedna i od ključnih razlika ovih dvaju instituta se očituje u razlozima kojima se opravdava korištenje ovih pravnih sredstava. Prijedlog za ponavljanje postupka se zahtijeva zbog greške koja se dogodila tijekom postupka te je ponavljanje nužno kako bi sud otklonio greške i tako donio pravilnu i zakonitu odluku. Kod apelacije je drukčija situacija, ponovno provođenje čitavog postupka se opravdava praktičnim razlozima, zbog nepostojanja instituta zapisnika bilo je nemoguće konzervirati parnične radnje i procesnu građu i ponavljanje postupka je bilo nužno.

Prijedlog ponavljanja postupka se, kao i *appellatio*, podnosi isključivo na zahtjev ovlaštene stranke¹²⁰ te se oba pravna lijeka podnose *iudex a quo*.¹²¹ U prijedlogu za ponavljanje postupka, pored podataka koje mora sadržavati svaki podnesak, moraju se navesti: i) zakonska osnova po kojoj se traži ponavljanje, ii) okolnosti iz kojih proizlazi da je prijedlog podnesen u zakonskom roku, te iii) dokazi kojima se potkrjepljuju navodi predlagatelja i činjenice koje ukazuju na postojanje razloga za ponavljanje.¹²² Nadalje,

¹¹⁹ S. Triva, M. Dika, Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, 2004., str. 740.

¹²⁰ Ibid, str. 741.

¹²¹ Ibid, str. 749.

¹²² Ibid.

prijedlog za ponavljanje postupka je, u pravilu, remonstrativni pravni lijek, što je razlika u odnosu na apelaciju koja je devolutivni pravni lijek, gdje o osnovanosti izjavljene apelacije odlučuje drugostupanjski sud, dok kod prijedloga za ponavljanje postupka gotovo uvijek odlučuje sud koji je donio odluku u prvom stupnju. Samo iznimno, ako se zahtijeva ponavljanje postupka zbog razloga koji je nastupio isključivo tijekom postupka pred drugostupanjskim sudom, o osnovanosti prijedloga odlučuje taj sud.

Na Četvrtom lateranskom koncilu dolazi do presudne promjene uvođenjem obveze imanja pisara na sudu koji bi protokolirao sve parnične radnje poduzete u sudskom procesu. Upravo ta reforma dovodi do transformiranja *appellatio* kada možemo govoriti o institutu analognom žalbi. Sličnost navedenih instituta se najviše ogleda u provođenju drugostupanjskog postupka, kada je nakon 1215. godine otvorena mogućnost presuđivanja temeljem stanja spisa. Nakon što prvostupanjski sud primi žalbu i ocijeni ju podobnom za meritorno odlučivanje¹²³, upućuje ju *iudex ad quem* koji potom odlučuje o samoj osnovanosti žalbe. Drugostupanjski sud načelno presuđuje temeljem stanja spisa, bez ponovnog utvrđivanja spornih činjenica, izvođenja dokaza i provođenja glavne rasprave. Ipak, drugostupanjskom sudu se ostavlja mogućnost ponovnog provođenja rasprave ako procijeni da je to potrebno kako bi se razjasnile činjenice spora te donijela pravilna i zakonita odluka. Žalbeni sud sudi u načelu u vijeću od trojice sudaca na nejavnoj sjednici, uz postojanje mogućnosti da pozove stranke da sudjeluju na sjednici, ukoliko je potrebno radi pravilnijeg donošenja odluke povodom izjavljene žalbe.¹²⁴

Žalba je u suvremenom hrvatskom građanskom postupku univerzalni pravni lijek usmjeren protiv nepravomoćnih, prvostupanjskih presuda¹²⁵. Navedeno je jedna od ključnih razlika žalbe i *appellatio* – žalba se uvijek izjavljuje samo jednom protiv nepravomoćne, prvostupanjske presude, dok se *appellatio* u početku mogao izjaviti neograničeni broj puta, sve do Justinijanovog ograničenja izjavljivanja *appellatio* na najviše dva puta. Dakle, ako drugostupanjski sud ocijeni *appellatio* osnovanim i ukine prvostupanjsku presudu, donosi novu koja zamjenjuje prvotnu. No, i dalje postoji mogućnost izjavljivanja *appellatio* na odluku drugostupanjskog suda u kojem slučaju se pred trećim stupnjem provodi novi apelacijski postupak. Kod žalbe je takav scenarij nezamisliv, uvijek se napada prvostupanjska

¹²³ Ibid, str. 699.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid, str. 672.

presuda i nakon što drugostupanjski sud provede žalbeni postupak, donosi pravomoćnu presudu protiv koje više nema mogućnosti izjavljivanja redovnog pravnog lijeka. *Nota bene*, žalba se, kao i apelacija, može podnijeti i protiv drugih sudskih odluka (rješenja).

Žalba je stožerni redovni pravni lijek te u suvremenom hrvatskom građanskom parničnom pravu postoji zajedno uz prigovor protiv platnog naloga, dok je s druge strane *appellatio* jedini pravni lijek. Žalba se, kao i drugi pravni lijekovi, izjavljuje isključivo na zahtjev ovlaštenika, a nikad po službenoj dužnosti.

Žalba i apelacija se podnose *iudex a quo*, sudu koji je donio odluku koja se napada, no konačno o samom pravnom lijeku odlučuje *iudex ad quem*, što oba pravna lijeka čini devolutivnima. Oba pravna lijeka su samostalna i ne moraju se podnositi zajedno s nekim drugim pravnim lijekom. I *appellatio* i žalba su u pravilu suspenzivni pravni lijekovi, odgađaju ovršnost same odluke te se oba pravna lijeka moraju podnositi drugoj strani na odgovor. Što se tiče roka za izjavljivanje žalbe, ono je kao i kod *appellatio*, prekluzivan rok, no iznosi duže od roka za apelaciju, što je u pravilu 15 dana. Žalba se može podnositi i pismeno i usmeno na zapisnik kod parničnog suda, a kod *appellatio* je također postojala mogućnost usmenog izjavljivanja uz obaveznu zabilježbu *apud acta*. Žalba, da bi bila valjana, mora udovoljiti zahtjevima žalbenog minimuma, a to su: navedena presuda koja se pobija izjavljenom žalbom te potpis podnositelja, gdje u razlozima vidimo gotovo nezamjetnu razliku u odnosu na *appellatio*, gdje su se uz navedenu presudu morali navesti ime izjavitelja i ime osobe protiv koje se izjavljuje *appellatio*.

Jedna od najznačajnijih razlika jest glede iznošenja novih činjenica i dokaza. Naime, u Zakonu o parničnim odnosima do Novele 2003 u žalbi je bio dozvoljen *beneficium novorum*, što od Novele 2003 više nije moguće.¹²⁶ Ipak, strankama nije potpuno uskraćena mogućnost iznošenja novih činjenica i novih dokaza povodom izjavljivanja pravnih lijekova: ukoliko su ispunjene pretpostavke za podnošenje prijedloga za ponavljanje postupka, stranke imaju pravo na *beneficium novorum*.¹²⁷

U suvremenom hrvatskom građanskom procesu, ne postoji mogućnost da drugostupanjski sud odlučuje kako riješiti u prvom stupnju bez izjavljenog pravnog lijeka, kao

¹²⁶ Takvo novo uređenje se opravdavalo time da se htjela ograničiti nesavjesno korištenje i zlouporaba mogućnosti iznošenja novih činjenica i dokaza u žalbenom postupku. Također, bitno za naglasiti je kako se ova zabrana odnosi samo na materijalnopravne novote, ne i na procesnopravne, v na S. Triva, M. Dika, Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, 2004., str. 675.

¹²⁷ Ibid.

što je to bio slučaj s *consultatio*. Prvostupanjski sud, ukoliko je u nedoumici kako odlučiti, ne može predmet ustupiti drugom, višem sudu na odlučivanje ili jednostavno ne odlučiti u konkretnom predmetu, već ima obvezu primijeniti pravila o teretu dokazivanja.

VIII. Zaključak

Rimsko procesno pravo dugi period nije poznavalo *appellatio*, niti su rimski građani imali na raspolaganju ikakvo redovno pravno sredstvo protiv presude donesene u civilnom postupku.¹²⁸ Promatrajući *appellatio*, povijest nastanka i njegove razvojne faze, uviđamo da ga možemo podijeliti na tri razdoblja: i) od osnivanja Rima do početka 3. st. pos. Kr., u doba *ordo iudiciorum privatorum*, kada rimsko parnično pravo nije poznavalo taj institut; ii) od početka 3. st. pos. Kr. do Četvrtog lateranskog koncila 1215. godine, tijekom *cognitio extra ordinem* i nakon u rimsko-kanonskom pravu, te posljednje iii) u rimsko-kanonskom procesu nakon 1215. godine kada se događa i prava revolucija glede *appellatio*.

Od samih početaka, tijekom *ordo iudiciorum privatorum* kada je rimsko procesno pravo poznavalo privatno sudovanje sudaca-laika bez predviđenog pravnog obrazovanja i pravnih znanja te bez ikakve organizacije sudske vlasti kada je bilo i nemoguće zamisliti postojanje instituta redovnog pravnog lijeka, pa do pojave ekstraordinarne kognicije, stranke nisu imale mogućnost preispitivanja magistratskog imperija i njihovih odluka donesenih u građanskom procesu. U takvim okolnostima stranke su parnicama pristupale znajući da će odluke suda morati biti prihvaćene, pa i u situacijama kad bi došlo do nepravilne i nezakonite odluke te jednostavno nisu imale pravu mogućnost preispitivanja odluka sudskih organa. Presude su bile pravomoćne i ovršne. Najbliže pojmu pravnog lijeka je bilo pravno sredstvo povrata u prijašnje stanje, kojeg neki pogrešno i tumače kao institut pravnog lijeka, kada su ipak valjano donesenu presudu stranke mogle poništiti ukoliko bi se ustanovilo da je za neku od stranaka zbog takve presude došlo do nastupanja neopravdanih ili prekomjernih štetnih posljedica.

Tijekom *cognitio extra ordinem*, došlo je do niza promjena glede sudskog procesa kada se taj postupak uvelike i u bitnome razlikuje od prethodna dva civilna postupka: dolazi do spajanja dva organizacijski i strukturno odvojena stadija u jedan, jedinstveni sudski postupak gdje se sada u osobi pretora objedinjuju dvije procesne uloge (kognisciranje i konačno presuđivanje u konkretnom sporu) te dolazi do prijelaza iz privatnog sudovanja u javno,

¹²⁸ A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018., str. 34.

ustanovljava se državna organizacija sudskih organa i jasna hijerarhija među njima koji su odgovarali upravnom ustrojstvu Rima onoga doba. Upravo tu se ogleda mogućnost postojanja redovnog pravnog lijeka, *appellatio*, zato što je postojao unaprijed organizirani viši sud, pa su Rimljani znali kome se mogu obratiti povodom izjavljenog redovnog pravnog lijeka.

Ekstraordinarna kognicija nastavlja svoje postojanje i u rimsko-kanonskom postupku te dolazi do još više razine profesionalizacije sudačke pozicije i jače ustanovljene hijerarhije među sudskim organima. Dekretalima se kreiralo pravo te 1215. godine na Četvrtom lateranskom koncilu dolazi do niza reformi i krucijalnih promjena za pravo onoga doba. Posebno naglašavamo kanon br. 38 i dekretal pape Innocenta III po kojem sudci obavezno uz sebe moraju imati zapisničara koji je imao dužnost vođenja zapisnika. Upravo takva reforma je omogućila drugostupanjskom sudu da, vršeći uvid u provedeni zapisnik, presuđuje temeljem već utvrđenih činjenica i već izvedenih dokaza u prvostupanjskom postupku.

Hrvatski građanski proces, kao suvremena nadogradnja rimskog i rimsko-kanonskog prava, poznaje više instituta redovnih i izvanrednih pravnih lijekova. U prvom redu, redovni pravni lijekovi su žalba i prigovor protiv platnog naloga, dok su izvanredni prijedlog za ponavljanje postupka i revizija. Promatrajući bit i suštinu *appellatio*, primjećujemo da u ekstraordinarnoj kogniciji i rimsko-kanonskom procesu do 1215. godine donekle odgovara karakteristikama prijedloga za ponavljanjem postupka, dok nakon uvedene obveze imanja sudskog zapisničara i vođenja i čuvanja službene evidencije svih poduzetih parničnih radnji, poprima pojmovni oblik žalbe, kada sud konačno može presuđivati temeljem stanja spisa.

Važnost rimskog i rimsko-kanonskog prava te njihova sjevremenska relevantnost ogleda se u tome što nam njihovo proučavanje koristi za bolje razumijevanje pravnih normi, instituta, načela te pravnih sustava kontinentalno-europskog pravnog kruga, što uključuje i hrvatski pravni sustav, a također i za važnost produblivanja vlastitog pravničkog rezona i pravničke misli. Jedan od najevidentnijih pokazatelja progresivnosti i razvijenosti rimskog prava jest upravo *appellatio*, kao nevjerojatno dostignuće pravničke jurisprudencije onog doba.

Popis literature

Blagojević, B., Građanski postupak u rimskom pravu, Beograd, 1959.

Boras, M., Margetić L., Rimsko pravo, Rijeka, 1998.

Egersdorfer, A., Predavanja o rimskom građanskom postupku, Zagreb, 1919.

Eisner, B., Horvat, M., Rimsko pravo, Zagreb, 1948.

Hartmann, W., Pennington, K., The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234, The Catholic University of America Press, Washington, D.C., 2008.

Jaramaz Reskušić, I., Erent-Sunko, Z., Milotić, I., Marelja, M., Obadić, I., Javorić Barić, D., Sadrić, T., Grčko-rimsko i kanonsko pravo / Temelji pravne kulture zapada, Pazin, 2020., preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/350836067_GRCKO-RIMSKO_I_KANONSKO_PRAVO_TEMELJI_PRAVNE_KULTURE_ZAPADA_GRAECOROMAN_AND_CANON_LAW_FOUNDATIONS_OF_THE_WESTERN_LEGAL_CULTURE

Jaramaz Reskušić, I., Medančić, T., *Cognitio extra ordinem* u rimskom pravu, Pravnik, Vol. 40, br. 82, 2006. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/13277>

Milotić, I., Profesionalizacija sudaca i njihove kvalitete za *ius dicere* u rimsko-kanonskom procesu, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LXIII – 2020.

Radovčić, V., Građanski proces u režimu općeg (recipiranog rimskog) prava, Zbornik Pravnog fakulteta, vol. 37, br. 5-6, 1987.

Romac, A., Latinske pravne izreke, Zagreb, 1982.

Romac, A., Rimsko pravo, Zagreb, 1998.

Romac, A., Rječnik rimskog prava, Zagreb, 2018.

Šarac, M., Lucić, Z., Rimsko privatno pravo, Split, 2011.

Triva, S., Dika, M., Građansko parnično procesno pravo, Zagreb, 2004.

Sažetak

U ovom radu se obrađuje institut redovnog pravnog lijeka, *appellatio*, od njegovih začetaka u rimskoj *cognitio extra ordinem*, preko rimsko-kanonskog procesa do suvremenog uređenja u Republici Hrvatskoj. Sumarno se obrađuju rimski postupci iz doba *ordo iudiciorum privatorum*. Obraduje se privatno sudovanje u doba *ordo iudiciorum privatorum*, sudaca laika bez pravne naobrazbe te dvostupnjevost postupaka *in iure* i *apud iudicem*. Detaljnije se opisuje ekstraordinarna kognicija, kao postupak u kojem dolazi do korjenitih promjena u odnosu na prethodna dva postupka: *iudex privatus* potpuno iščezava te se ukida prepoznatljiva dvodijelnost rimskog postupka. Tad dolazi do institucionalizacije sudskih organima, što i dovodi do pojave redovnog pravnog lijeka. Opisuje se i razvoj apelacije nakon reformi 1215. godine. Na kraju, institut apelacije se usporedio sa suvremenim pravnim lijekovima. Glavna nakana prilikom pisanja ovog rada jest prikupljanje svega napisanog o institutu apelacije tako da postoji jedan pregledan rad u kojem će navedeni institut biti obrađen, njegove razvojne faze i glavne karakteristike od njegovih začetaka do danas.

Ključne riječi: *appellatio*, priziv, *cognitio extra ordinem*, rimsko-kanonski postupak, građanski postupak

Summary

This paper deals with the institute of regular legal remedy, *appellatio*, from its beginning in the Roman *cognitio extra ordinem*, through the Roman-canonical procedure to the contemporary regulation in the Republic of Croatia. Roman procedures from the era of *ordo iudiciorum privatorum* are briefly discussed. Private judgment in the era of *ordo iudiciorum privatorum*, judges without formal, legal education, and the two-stage procedure *in iure* and *apud iudicem* are discussed. *Cognitio extra ordinem* is described in more detail, as a procedure in which radical changes occur compared to the previous two procedures: the *iudex privatus* completely disappears and the recognizable duality of the Roman procedure is abolished. Then we recognize institutionalization of judicial bodies, which leads to the introduction of *appellatio*. The development of *appellatio* after the reforms in 1215 is also described. Finally, the institute of appeal was compared to modern legal remedies. The main purpose of writing this paper is to collect everything that has been written about the institute of appeal and to have one reviewed paper in which the said institute will be treated, from its beginnings until today.

Key words: *appellatio*, appeal, *cognitio extra ordinem*, roman-canon law, civil procedure